

Recensie

Ivo Nieuwenhuis, *Onder het mom van satire. Laster, spot en ironie in Nederland, 1780-1800*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2014. 282 pp., ISBN 978-9-0870-4403-9, € 29,-

‘Laat een zo ongrijpbaar verschijnsel als satire zich vatten in een wetenschappelijke studie?’ Met deze bescheiden vraag begint de conclusie van de studie waarop Ivo Nieuwenhuis in januari promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam. In het boek *Onder het mom van satire* doet Nieuwenhuis een poging het functioneren van satire te duiden. En volgens mij is er geen enkele reden voor zijn bescheidenheid, want hij slaagt daar wonderwel in.

Nieuwenhuis deed gedegen onderzoek naar een aantal achttiende-eeuwse bronnen, en formuleert in de conclusie een drietal universele kenmerken voor het functioneren van satire: (1) in satire staan spel en provocatie met elkaar in wisselwerking; (2) in satire wordt het perspectief van de buitenstaander ingenomen; (3) satire parasiteert. Met dat parasiteren duidt Nieuwenhuis op zowel de actualiteit van satire, het reageren op actuele ontwikkelingen, als op het gebruiken (en misbruiken) van bestaande vormen en genres. Hij had daarin wat mij betreft nog een stapje verder mogen

gaan, want volgens mij – en dat laat Nieuwenhuis in zijn boek zelf ook zien – gaat het niet alleen om formele aspecten, maar om conventies in het algemeen. Satire kan een vorm of genre parasiteren, maar net zo goed een discours, een associatie, of een topos. Maar dat is een detail. Wie kritiek wil leveren op het boek van Nieuwenhuis, moet zich niet op de conclusie richten.

Ook de analyses roepen enkel op detailniveau commentaar op. In het boek staan twee casussen uit de late achttiende eeuw centraal: een tijdschrift en enkele pamfletten uit de zogenaamde ‘toverlantaarntraditie’ en het jaarboek *De Lantaarn* van Pieter van Woensel. In de toverlantaarnpublicaties, tijdschrift de *Lanterne magique* (1782) en drie pamfletten die in reactie daarop verschenen, doen orangisten en patriotten een wedstrijdje blameren in beschrijvingen van fictieve lichtbeelden (zoals die bekeken werden in toverlantaarns of rarekieks op vroegmoderne kermissen). Van Woensels *De Lantaarn* levert van 1792-1801 in jaarlijks verschijnende boekjes met woord en beeld commentaar op de actualiteit. Het zijn spannende bronnen en Nieuwenhuis schrijft er een spannend boek over.

De auteur heeft zich in veel aspecten van zijn bronnen en de mogelijke

benaderingswijzen daarvan verdiept. Hij verplaatst zijn blikveld zonder moeite van de klassieke satirici naar de hedendaagse, en van het terrein van de (inter-)medialiteit en materialiteit naar theorievorming rond zelfrepresentatie en auteurschap. Hij plaatst de fenomenen die hij tegenkomt in tradities die hij doortrekt tot het heden. De analyses zijn grondig en erudiet, en ze leveren relevante inzichten op. Nieuwenhuis is er bijvoorbeeld in geslaagd (in hoofdstuk 2) om de ongrijpbare teksten van Van Woensel te verklaren en situeren, zonder afbreuk te doen aan die ongrijpbaarheid. In hoofdstuk 3 laat hij de *persona* van Van Woensel en de *persona* van diens pseudoniem in *De Lantaarn*, Amurath, overtuigend samenkomen in het profiel van de buitenstaander.

Voor tijdschriftonderzoekers is het relevant dat Nieuwenhuis steeds laat zien hoe zijn bronnen ontstonden in de bloeiende tijdschriftcultuur aan het eind van de achttiende eeuw, maar tegelijkertijd tal van andere invloeden verraden. Hij maakt bijvoorbeeld inzicht gevende vergelijkingen met pamfletten en almanakken, zowel uit de achttiende eeuw als van daarvoor. Zo laat hij tevens zien dat het tijdschriftlandschap aan alle kanten in ontwikkeling was in de achttiende eeuw.

Niets dan lof voor de analyses dus. Het kader waarbinnen Nieuwenhuis zijn analyses presenteert had echter scherper gekund. Het boek begint namelijk niet met de vraag die in de conclusie beantwoord wordt. Het is in de inleiding überhaupt zoeken naar een concrete vraag. Nieuwenhuis schetst de stand van zaken in het satireonderzoek en gaat uitgebreid in op de vraagstelling en vertrekpunten van het NWO-project *The*

power of satire, waar zijn onderzoek deel van uitmaakt. In het verlengde van dat project formuleert Nieuwenhuis enkele aandachtspunten die hij belooft in zijn boek los te laten op het fenomeen satire: het spanningsveld tussen humor en engagement, intermedialiteit, en het vermogen van satire om bestaande grenzen op de proef te stellen. De auteur lost zijn belofte in, maar er is veel meer waar hij oog voor heeft. Die veelheid dwingt bewondering af, maar maakt het gemis van een centrale onderzoeksvraag in de inleiding des te groter.

Hetzelfde geldt voor de opbouw van het boek. Nieuwenhuis behandelt de casussen niet afzonderlijk, maar gaat in vijf hoofdstukken in op opvallende elementen van de satire in zijn bronnen. Dat zijn achtereenvolgens blameren als wezenskenmerk van de toverlantaarns (hoofdstuk 1); de ambivalentie en openheid van de satire in *De Lantaarn* (hoofdstuk 2); de rol van buitenstaander die Van Woensel als satiricus inneemt (hoofdstuk 3); het parasiteren van vormen en genres in zowel toverlantaarns als *De Lantaarn* (hoofdstuk 4); en het effect dat beide satirische bronnen sorteerden (hoofdstuk 5). In de inleiding stelt Nieuwenhuis dat de hoofdstukken afzonderlijk gelezen kunnen worden en dat is inderdaad het geval. Wie het boek van a tot z leest, vraagt zich daardoor echter regelmatig af waar het nu precies heen gaat.

De elementen die in de conclusie als de wezenskenmerken van satire gepresenteerd worden, zijn her en der in de hoofdstukken te herkennen, maar er wordt niet systematisch naar de conclusie toegewerkt. Sterker nog, er worden allerlei andere uitspraken gedaan over

satire die in de conclusie nauwelijks terugkomen en die ook elders in het boek weinig onderbouwd worden. In hoofdstuk 3 bijvoorbeeld, stelt Nieuwenhuis dat de persoon van de satiricus altijd van belang is in satire. Die these wordt nauwelijks onderbouwd, maar is wel de aanleiding voor de analyse in dit hoofdstuk. Ook suggereren de eerste twee hoofdstukken een tweedeling in blamerende en open satire, terwijl onduidelijk blijft of er nog meer soorten satire zijn.

Het voorbeeld bij uitstek is de ondertitel: *Laster, spot en ironie in Nederland, 1780-1800*. De begrippen laster, spot en ironie hebben allemaal met satire te maken en komen ook in het boek meermaals terug, maar het wordt niet duidelijk waarom in de titel juist voor deze drie gekozen is, en bijvoorbeeld

niet voor humor of blameren. Ook dat zijn elementen van satire die een rol spelen in de analyses in het boek. En Nieuwenhuis noemt er nog veel meer, te veel om allemaal op te nemen in de ondertitel. Het meest voor de hand liggend zou het dan ook geweest zijn om het te houden bij de drie universele kenmerken uit de conclusie. Het zou geen schoonheidsprijs verdienen hebben, maar waarom luidt de ondertitel niet ‘spel en provocatie door parasiterende buitenstaanders’? Gezien zijn stilistische vaardigheden door het boek heen, was Nieuwenhuis er vast in geslaagd een mooie titel met deze strekking te formuleren.

•> NINA GEERDINK is universitair docent oudere Nederlandse letterkunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen.